

Delinqüència econòmica: discussió del model de reinserció actual i anàlisi teòric sobre les vies alternatives d'intervenció

Nombre de paraules: 12.439

BET TERMES CODINA

Grau de Criminologia

4rt curs. 2015-2016

Treball de Fi de Grau

Tutor: Josep Cid Moliné

A just society should not base the whole of a criminal justice system upon either the threats posed by the relatively few dangerous criminals from the poorest strata of society (while allowing more dangerous ones from other classes to break laws with impunity).

Pat Carlen (2015)

RESUM: La majoria d'estudis sobre la delinqüència de coll blanc s'han centrat en descobrir les causes del comportament delictiu i les diferències existents respecte la delinqüència més convencional. Es poden trobar referències sobre com prevenir que un individu cometi un delicte econòmic però l'intervenció efectiva sobre aquest col·lectiu no ha sigut un objecte d'estudi comú. Per aquest motiu, s'ha establert una discussió teòrica sobre els principals àmbits d'actuació que, actualment, s'han considerat viables de dur a terme. Les principals conclusions que s'han pogut extreure valorarien l'opció d'establir un model mixt d'intervenció tenint en compte la retribució i la justícia restaurativa ja que el model de reinserció actual no mostra nivells d'efectivitat significatius sobre la delinqüència econòmica. El paper de l'empresa s'ha valorat positivament però la seva implicació sobre el delicte sembla complicada en termes reactius. Per altra banda, els trets de personalitat detectats no s'han considerat rellevants a l'hora d'establir un tractament rehabilitador.

Paraules clau: delinqüència de coll blanc, Espanya, rehabilitació, intervenció retribució, model de reinserció, justícia restaurativa.

ABSTRACT: Most studies of white collar crime have focused on discovering the causes of criminal behaviour and their differences to the conventional delinquency. References on how to prevent an individual from committing an economic crime are quite common, nevertheless, the most effective way of intervention on this collective has not been an object of such frequent study. Due to this, a theoretical discussion on the main fields of performance that, nowadays, have been considered viable to carry out, has been established. The main conclusions of this project would assess the option of establishing a mixed model of intervention, taking into account retribution as well as restorative justice, since the current reintegration model does not show significant levels of effectiveness when it comes to economic delinquency. The role of the company has been positively assessed, but his implication on the crime seems complex in terms of intervention and reaction. On the other hand, the personality traits detected have not been considered relevant when establishing a rehabilitation treatment.

Key words: White collar crime, Spain, rehabilitation, intervention, retribution, reintegration model, restorative justice.

ÍNDIX

	Pàgina
1. INTRODUCCIÓ	4
2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	7
2.1. L'OBJECTE D'ESTUDI: EL <i>WHITE COLLAR CRIME</i>	8
2.1.1. El <i>White Collar Crime</i>	8
- Situació actual del <i>White Collar Crime</i> a Espanya	
2.2. FONAMENTS TEÒRICS SOBRE EL <i>WHITE COLLAR CRIME</i>	11
2.2.1. Motivació i oportunitat: elecció racional i associació diferencial..	12
2.2.2. Estructura social i “Strain”: teories culturals.....	13
2.2.3. Factors de personalitat.....	15
2.3. EVOLUCIÓ CRONOLÒGICA DE LA POLÍTICA CRIMINAL I EL MODEL DE REINSERCIÓ.....	16
2.3.1. Política criminal i reinserció a Espanya.....	20
3. DETECCIÓ DE DIFICULTATS EN L'INTERVENCIÓ DEL <i>WHITE COLLAR CRIME</i>	22
4. PROTOCOLS D'INTERVENCIÓ I DISCUSSIÓ	24
4.1. RETRIBUCIÓ.....	24
4.2. APLICACIÓ DEL MODEL DE REINSERCIÓ ACTUAL.....	27
4.3. JUSTICIA RESTAURATIVA.....	30
4.4. RELACIÓ ENTRE PERSONALITAT I ELS <i>WHITE COLLAR OFFENDERS</i>	34
4.5. IMPLICACIÓ PER PART DE LES EMPRESES.....	36
5. CONCLUSIONS	39
5.1. Valoració de la discussió.....	39
5.2. Línies d'investigació futures.....	40
5.3. Limitacions de la investigació.....	41
6. BIBLIOGRAFIA	42

1. INTRODUCCIÓ

La delinqüència econòmica és un fenomen que, tot i que encara presenta ambigüïtat i dificultats per desenvolupar una recerca empírica eficient (Simpsons, 2010), sempre ha existit (Theobald, 1990); antigament, era vista amb normalitat i s'acceptava, per exemple, que un representant de l'Estat s'alimentés a base d'ingressos recaptats, sempre i quan ho repartís amb els seus superiors (Garrido, Redondo, S i Stangeland, P, 2006).

La Criminologia no la va considerar un objecte d'estudi ferm fins que el sociòleg Edwin Sutherland (1940) va publicar *White-Collar Criminality*, on va exposar les primeres idees sòlides que relacionaven el crim amb els negocis. També va ser el responsable de definir el concepte de "*white collar crime*", el qual fa referència als delictes comesos per una persona respectable i de posició social alta en l'exercici de la seva professió (Sutherland, 1949); aquest concepte correspon a la noció de delinqüència econòmica que s'ha desenvolupat a la cultura americana (Morón, 2014), tot i això, durant el transcurs de la investigació s'utilitzarà aquest concepte i el de delinqüència econòmica indistintament, així com la seva traducció al català¹.

Per altra banda, cal apuntar que altres autors anteriors ja havien escrit sobre suposades activitats il·legals dutes a terme per les classes d'un nivell socioeconòmic alt: E.A. Ross (1907) va introduir el concepte de *criminaloid*, fent referència a l'existència d'una classe socioeconòmica elevada on els seus representats gaudien d'una certa immunitat davant d'algunes accions il·lícites. El mateix Sutherland va emprar les descripcions de Ross per acabar desenvolupant les seves investigacions.

La marginació en la investigació d'aquest tipus de delinqüència està basada en les teories tradicionals sobre el crim que regnaven durant la primera meitat del segle XX, on s'afirma que les classes socials baixes delinqueixen més que les classes socials altes (Sutherland, 1949: 59). Els arguments utilitzats per defensar aquesta posició tenien una base empírica consistent: per una banda, el matrimoni format per

¹ Traducció: delictes de coll blanc.

Sheldon i Eleanor Glueck va realitzar diferents estudis² on comparaven joves delinqüents amb altres subjectes homòlegs que no haguessin entrat en contacte amb la justícia; seguint una perspectiva diferent però aconseguint corroborar unes hipòtesis semblants, Shaw i McKay (1943), autors de l'Escola de Chicago, van elaborar un anàlisi estadístic de les zones on residien els criminals, és a dir, pretenien descobrir la distribució ecològica dels delinqüents.

En els dos casos, doncs, es va establir una correlació que reafirmava les classes socials pobres com el focus d'atenció de la delinqüència. En el primer cas, els Glueck's (1934) van relacionar positivament la delinqüència juvenil amb el status socioeconòmic per sota del nivell de benestar que presentaven els progenitors³. En el segon, Shaw i McKay (1943) van mostrar que la comunitat criminal vivia en les zones més pobres de les ciutats analitzades⁴.

A partir d'aquesta aproximació, es veu clar que Edwin Sutherland va suposar l'inici d'un nou àmbit criminològic d'estudi que, per desgracia malgrat la rellevància social que han obtingut les conductes referents a la delinqüència econòmica, no ha prosperat a ritme equivalent.

Si es fixa l'atenció en el panorama actual, es pot comprovar a través dels medis de comunicació que la preocupació social sobre delictes econòmics ha augmentat (Bratton, Gertz, Holtfreter i Van Slyke, 2008). Només cal obrir un diari o dedicar 10 minuts en veure un noticiari per televisió per sentir a parlar de Luí B́arcenas i

² Només s'ha pogut consultar la investigació realitzada per Sheldon i Eleanor Glueck (1934) sobre mil joves a Cambridge. Tot i això, Sutherland (1949) fa referència a altres estudis duts a terme pels mateixos autors (i metodologia semblant) on les conclusions exposades també es verifiquen: *Five Hundred Criminal Carrers* (1930, New York) i *Five Hundred Delinquent Women* (1934, New York).

³ Es suposa que el nivell de benestar no s'assoleix quan una família no té prou excedent per sobreviure 4 mesos sense treballar.

⁴ El mateix Sutherland (1949) va criticar les investigacions realitzades pels Glueck's i per Shaw i McKay.

la comptabilitat B del Partit Popular⁵, o del cas Nóos⁶ que involucra Iñaki Urdangarín i la Infanta Cristina, entre altres. Deixant de banda la influència que poden tenir aquests mitjans sobre les intranquil·litats i agitació de la societat, la incidència d'aquestes conductes és patent. Actualment, Espanya es troba en un període de crisi econòmica; encara que els governants s'escarrassin a dictar que el final d'aquesta és imminent, en front d'aquesta realitat, els ciutadans reclamen moviment i actuació davant les persones que malgrat tinguin una situació socioeconòmica estable cometin il·límits econòmics. Simpson (1987) ja va detectar que durant les situacions d'inestabilitat com la descrita augmenten les conductes delictives per part d'empreses poderoses, reproduïdes per enriquir-se o obtenir un benefici pecuniari. Per tant, la preocupació ciutadana està motivada amb suficients fonaments perquè esdevingui un problema real.

Així doncs, és evident que la inquietud per aquests comportaments està en auge; però tal i com indica Morón (2014: 29): "l'alarma social contrasta amb l'escassa atenció i interès criminològic que s'ha dispensat a la delinqüència econòmica".

Per aquest motiu, la investigació presentada pretén aprofundir sobre el tema i contribuir a la disposició de la Criminologia a entendre el *white collar crime*. Dins d'aquest àmbit, un dels aspectes que encara queda més abandonat és la reinserció dels delinqüents de col blanc. Existeix un debat obert sobre quina ha de ser la resposta davant la delinqüència econòmica: els mètodes adoptats per respondre al delictes de coll blanc juguen un paper especialment important en la mateixa formació d'aquest tipus de comportaments (Nelken, 2007) i, per tant, la recerca ha basat les seves línies d'investigació en la prevenció del fenomen. El perfil dels delinqüents que cometen aquest tipus d'il·límits estan socialment integrats i acostumen a tenir recursos per donar suport a la seva reinserció laboral, així com uns vincles familiars i socials forts (Morón, 2014). D'acord amb la concepció sociològica de la integració

⁵ El portal electrònic del diari La Vanguardia dedica una secció de notícies només a Luis Bárcenas: <http://www.lavanguardia.com/temas/luis-barcenas>

⁶ Pel Cas Nóos, la mateixa pàgina web del diari La Vanguardia també li guarda un espai específic: <http://www.lavanguardia.com/temas/caso-noos>. El fet que s'ofereixin aquestes zones serveix per reafirmar l'increment de preocupació social sobre el fenomen.

social, aquests ítems creen la falsa idea que aquests presos no necessiten cap tipus de rehabilitació. No obstant, no es pot oblidar que la reinserció és la única justificació de la sanció penal que obliga a l'Estat a atendre les necessitats específiques i el benestar del delinqüent (Cullen i Gilbert, 1989). Per altra banda, també és important no caure en l'error de considerar que la presència de determinades condicions socioeconòmiques eximeixen al pres de la necessitat de tractament i, col·lateralment, provoca l'atorgament de beneficis penitenciaris justificats per la reducció de riscos, per exemple, de fuga (Ruiz, 2009).

L'objectiu principal de la recerca, doncs, serà descobrir quin és l'enfocament més adient per a la reinserció dels delinqüents de coll blanc. La intenció no és arribar a la veritat absoluta sinó elaborar un debat sobre les possibles línies d'intervenció sobre el col·lectiu. Tenint en compte les limitacions pròpies que genera un estudi acadèmic de treball final de grau, s'establirà un marc teòric on es comentaran les idees principals referents a les causes del *white collar crime*; a continuació, es realitzarà una revisió cronològica de l'evolució del sistema de justícia fins arribar al circuit de reinserció actual. Per últim, es presentarà la discussió pertinent a les possibles vies d'intervenció i les conclusions que s'extreuen d'aquesta.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A continuació s'ha realitzat una aproximació a la conceptualització del terme *white collar crime* que servirà de base d'aquest estudi, així com la contextualització pertinent. El nucli dur del marc teòric està format bàsicament per literatura nord-americana però s'ha intentat adoptar la seva noció de delinqüència econòmica a la cultura europea (i concretament, espanyola).

Seguidament, es valoraran els principals fonaments teòrics sobre les causes de la delinqüència econòmica així com l'evolució cronològica de la política criminal i el model de reinserció actual.

2.1.L'OBJECTE D'ESTUDI: EL *WHITE COLLAR CRIME*

2.1.1. El *White Collar Crime*

“White-collar crime is real crime”

Sutherland, E. (1940: 5)

Tal i com s'ha presentat a la introducció, Sutherland (1940, 1949) va ser el primer en parlar sobre el concepte de *white collar crime*. La definició que exposa l'autor (Sutherland *et al*, 1983) va ser validada per Braithwaite (1985) i va tenir una gran acollida durant els anys posteriors (Clinard i Quinney, 1994; Grabosky, 1984; Kramer, 1984).

De la primera aproximació que es va fer del concepte se'n poden treure tres característiques destacades: en primer lloc, els delictes són comesos per homes de negocis o persones professionals dins del seu camp⁷; en segon lloc, el cost econòmic o la pèrdua que suposa un delicte de coll blanc és rellevantment superior en comparació amb la delinqüència convencional⁸ (Nelken, 2007; Grabosky i Shover, 2010; Sutherland, 1940) i, per últim, el deteriorament social provocat per aquest tipus de delicte és el dany més difícil de reparar (Braithwaite, 1985) ja que afecta l'organització social de la comunitat (Sutherland, 1940).

El *white collar crime*, però, és un concepte ampli i la seva complexitat no ha permès establir una definició universal (Ball, Helmkamp i Townsend, 1996; Grabosky i Shover, 2010). Les coses es compliquen quan un sol fet pot constituir més d'un il·lícit penal (Garrido, *et al.* 2006). L'explicació de Sutherland, doncs, es queda curta per recollir tots els comportaments criminals que abasta el propi concepte (Donet, 2013: 56). Simon (2006), per exemple, remarcava la dificultat de detecció de la delinqüència econòmica o la presentació d'una víctima pública. Una de les

⁷ Sutherland (1940) posa l'exemple dels metges que venien il·legalment narcòtics dels quals ells disposaven amb facilitat.

⁸ Considerem delinqüència convencional aquella en la que s'estableix una relació més directe entre delinqüent i víctima. Des del punt de vista de l'investigació, s'utilitzarà aquest terme per fer referència a tota aquella delinqüència que no englobi l'econòmica.

descripcions que he considerat més adient per seguir el present estudi és la presentada per Coleman (citada a Ball *et al.* 1996: 82):

“a violation of the law committed by a person or group of persons in the course of an otherwise respected and legitimate occupation or related financial activity.”

Vista la complexitat que s'amaga darrere la delinqüència econòmica, també és important parlar sobre les tipologies existents. Com comenten Garrido *et al.* (2006: 677) hi ha diverses classificacions que ordenen el *white collar crime*. Degut a l'aparició redundant de la distribució establerta per Clinnard i Quinney (1994), s'ha decidit oferir-la com a base de l'estudi. La separació que presenten aquests autors és la següent:

- *Delinqüència corporativa*: tots els delictes comesos que beneficien econòmicament una empresa, independentment si l'autor és una persona física que representa la societat o si és la pròpia empresa la que actua com a persona jurídica (Morón, 2014: 35).
- *Delinqüència ocupacional*: tots els delictes comesos a favor de l'interès propi i particular utilitzant la seva posició o poder socioeconòmic.

Cal apuntar, però, que l'abordatge de la delinqüència corporativa serà complicat degut a les possibles variants en l'autoria dels fets.

Situació actual del *White Collar Crime* a Espanya

L'abast real del delictes de coll blanc és, actualment, desconegut (Donet, 2013). Hi ha pocs medis que permetin conèixer la situació del *white collar crime* (Sanmartin, 2010); la informació és limitada i la investigació judicial és especialment difícil (Garrido *et al.* 2006). És evident, doncs, que si la justícia té problemes per recopilar dades i estadístiques oficials, la Criminologia tampoc disposarà dels recursos necessaris per revelar la realitat de la delinqüència econòmica.

Per establir una aproximació, es comentaran breument les dades recollides per l'Institut Nacional d'Estadística⁹ (2014) sobre delictes econòmics així com les estadístiques de percepció sobre corrupció i transparència establertes pel portal *Transparencia Internacional*¹⁰ (2015).

Les dades del INE (2014) no especifiquen quines conductes suposen un delictes de *white collar crime* i es fa difícil crear estadístiques útils sobre el concepte. Tot i això, s'han pres com a exemple les xifres sobre els delictes contra l'Administració pública per poder valorar la situació. Les condemnes per aquest tipus d'il·lícit representen un 0,5% total dels delictes (1.548 en valors absoluts¹¹). Pel que fa el nombre de presos, es pot detectar un augment de reclusos condemnats per un delictes contra l'Administració Pública. Aquesta tendència, a més, presenta un punt d'inflexió entre els anys 2011 i 2012. Les dades sobre transparència segueixen una línia semblant: a partir del 2010, ajuntaments, CCAA¹² i la Diputació canvien estratègies per demostrar la lucidesa dels seus organismes (crida l'atenció el cas de la València, que al 2010 presentava un nivell del 53 sobre 100; 4 anys després, el valor¹³ ha pujat fins al 93 sobre 100). La percepció de corrupció per part de la societat, en canvi, defineix uns valors totalment diferents: en el moment de més transparència és quan hi ha les xifres més baixes relatives a la confiança amb les institucions. Probablement, l'augment de la persecució delictiva i el malestar social van provocar aquesta necessitat de claredat. La recerca, a més, ha permès comprovar que el sentiment social d'innocència envers aquestes conductes és totalment fals; les investigacions referents a l'actitud pública davant el *white collar crime* han demostrat que, per exemple, el frau es considera un delictes tan seriós o

⁹ www.ine.com

¹⁰ <http://transparencia.org.es/indices-de-corrupcion-internacional/>

¹¹ Inclouen: Prevaricació dels funcionaris públics (76), abandonament del destí (19), desobediència (1.194), infidelitat custodia de documents (19), suborn (102), tràfic d'influències (4), malversació (87), frau i exaccions il·legals (26), negociacions prohibides amb funcionaris (21).

¹² Comunitats Autònomes

¹³ El valor fa referència a les polítiques i estratègies seguides per cada comunitat autònoma; per tant, es valora la transparència d'aquestes accions.

més que la delinqüència convencional (Braithwaite, Grabosky i Wilson, 1987; Kane i Rebovich, i 2002)

Si es creu que aquest panorama no aporta suficient informació i claredat, les dades empíriques sobre corrupció són encara més escasses (Garrido *et al.* 2006) i no permeten establir una aproximació d'una possible xifra negra. Díez Ripollés i Gómez-Céspedes (2008) destaquen la insuficiència de controls durant les pràctiques per detectar irregularitats o il·lícits econòmics¹⁴.

2.2. FONAMENTS TEÒRICS SOBRE EL WHITE COLLAR CRIME

Una vegada fet la conceptualització, es presenten els principals arguments explicatius del delictes de coll blanc.

L'anàlisi de les causes del *white collar crime* és limitat i no existeix recerca suficient que permeti atendre la varietat existent (Cleff, T., Naderer, G., i Volkert, J., 2013). Tot i això, s'ha realitzat una aproximació de les principals línies explicatives que reflecteixen les causes del desenvolupament del delictes a partir dels següents factors: motivació i oportunitat, estructura social i strain¹⁵, i factors de personalitat.

¹⁴ La investigació pretenia descobrir les practiques irregulars en l'activitat urbanística de la Costa del Sol, Màlaga, i recomanar millores pel futur

¹⁵ Strain es produeix quan hi ha un desajust entre les aspiracions i els objectius d'una persona i els mitjans lícits per aconseguir-los (Agnew, 1985, citat a Cid i Larrauri, 2001).

2.2.1. Motivació i oportunitat: elecció racional i associació diferencial¹⁶

La motivació principal per cometre un delict de coll blanc es basa en el benefici econòmic¹⁷(Coleman, 1995). Ja sigui de forma col·lectiva o individual, , segons Boers (2001, citat a Van Erp, Huisman, & Vande, 2015), *els white collars offenders* realitzen un càlcul maximitzant la utilitat de l'acte il·lícit que pretenen cometre. Aquesta idea seguiria la línia argumental teòrica que defensaven Cornish i Clarke (1986, citat a Cid i Larrauri, 2001) a través de la teoria de l'elecció racional¹⁸.

Per altra banda, però, no es pot caure en l'error d'entendre aquest tipus de delinqüència només amb la premissa del benefici monetari. L'oportunitat, relacionada sobretot amb l'absència de vigilància, també ha estat un focus d'atenció per definir les causes del *white collar crime*. La majoria de teories tractades tenen en compte aquest factor encara que en algunes ocasions no se'n ressalti la seva importància.

La teoria de les activitats rutinàries exposada per Cohen i Felson (1979, citat a Bernard, Snipes i Vold, 1998) va seguir les idees de Cornish i Clarke sobre la motivació delictiva però, a més, van incidir amb més força sobre la necessitat de tenir un objecte adequat i l'oportunitat (absència de vigilància) en el mateix moment que el delinqüent es trobava motivat per cometre el delict. Segons els autors, el canvi que es produeix en les activitats quotidianes de les persones provoca la convergència d'aquests tres factors exposats. En aquest cas, doncs, les explicacions no tenen en compte la precarietat econòmica sinó que la causa de la delinqüència

¹⁶ En aquest epígraf s'ha decidit unir la teoria de l'elecció racional i la de l'associació diferencial perquè s'han considerat les més explicatives i coherents a l'hora d'entendre la motivació i oportunitat en l'àmbit de la delinqüència de coll blanc.

¹⁷ En aquest cas, no ens referim al fet que es cometi el delict per necessitat econòmica, per sobreviure o per temes relacionats amb la precarietat, sinó que la motivació ve donada per aconseguir una quantitat elevada de diners i poder.

¹⁸ La teoria de l'elecció racional gira al voltant de la idea que totes les accions són racionals, i que les persones calculen els possibles costos i beneficis de les accions abans de realitzar-les (Scott, 2000).

ve produïda pels canvis socials i estructurals que comporten una modificació en les activitats rutinàries de les persones (Cid i Larrauri, 2001).

Cal indicar, també, que el *white collar crime* és vist com una forma socialment admesa de fer negocis, per tant, en l'àmbit principalment laboral, existeix un excés de definicions favorables a infringir la llei (Sutherland, 1949). És a dir, l'escassa atenció sobre aquest tipus de delictes provoca l'augment d'oportunitat viables per a que es reproduïxen conductes econòmicament il·lícites. Tot i això, posteriorment a la formulació d'aquest supòsit, s'ha demostrat que la tolerància comunitària sobre el *white collar crime* no és tan evident (Braithwaite *et al*, 1987) . Com es veurà a més endavant, la cultura i l'estructura social juguen un paper rellevant a l'hora d'entendre la delinqüència existent en cada societat.

2.2.2. Estructura social i “strain”: teories culturals¹⁹

El *white collar crime* no només provoca un deteriorament financer elevat sinó que també afecta l'organització social; el dany que causa sobre les relacions socials, tot i que queda en segon pla, és superior a les pèrdues econòmiques (Braithwaite, 1985; Sutherland, 1940).

Grabosky i Shover (2010) elaboren un punt de vista semblant a les teories anteriorment esmentades però focalitzen l'argumentació sobre la implicació de les organitzacions i els grups d'interès que envolten el delicte²⁰, més que en la pròpia elecció racional d'un sol individu. En aquest cas, no queda clar sobre qui ha de

¹⁹ En aquest epígraf s'assumeix més aviat la dimensió cultural de la teoria de la anomia –la de les aspiracions-, sense entrar a valorar la seva dimensió social (estructura d'oportunitats),

²⁰ A vegades cal mirar més enllà de l'autor material del delicte i preguntar-nos *cui prodest* davant d'un acte de delinqüència econòmica. Segurament no només l'individu que es té davant és l'únic que es beneficia dels resultats sinó que, sobretot en delinqüència corporativa, poden existir tercers implicats que no es valoren a simple vista.

caure la responsabilitat delictiva (el grup o l'individu que comet una acció concreta?) però referma la importància de la interacció amb grup íntims²¹.

Seguint la mateixa línia, des de Alemanya es proposa un model anomenat “Leipzig process model” el qual fa referència al poder dels vincles que s'estableixen entre l'empresa i el treballador; en aquest cas, es planteja la idea que la relació empresarial és intensa i pot arribar a superar la influència que exerceixen els vincles familiars o les amistats. La confluència d'aquesta situació amb el sistema modern i materialista de valors que regna en la nostra societat és considerada un factor de risc que evoca als individus a cometre un delictes econòmic (Schneider, 2008 citat a Cleff, *et al.* 2013). Luhmann (1998, citat a Van Erp, *et al.*, 2015) també valora el *white collar crime* com el resultat de la interacció entre l'individu i la comunicació que té amb els sistemes socials²².

Com a conseqüència d'aquesta organització social i la cultura pertinent, també s'ha de tenir en compte la tensió o strain que pateixen els delinqüents de coll blanc (Grabosky i Shover 2010). La teoria de l'anomia de Merton ens senyala que no només la presència d'oportunitats il·lícites és la causant de la reproducció delinqüencial, sinó que l'estructura cultural d'una societat és la primera font de pressió que evoca a una persona a delinquir (Cid i Larrauri, 2001).

Les exagerades aspiracions que adquireixen aquells individus que estan interessats en els diners i en l'obtenció de propietats provoquen una pressió difícil d'obviar; si aquestes no es poden reduir, les possibilitats que la persona cometí un delictes

²¹ En aquest cas, els grups íntims involucrats són els laborals o les organitzacions interessades en els beneficis que s'extreuen de la comissió del delictes.

²² Com s'ha exposat anteriorment, les dimensions que adopta el perfil criminal dins la delinqüència econòmica és variat i abstracte; no obstant, és important destacar que la triple relació empresa-treballador-delictes ha canviat durant els últims anys. Abans es donava per suposat que un empleat que cometia irregularitats econòmiques des del seu lloc de treball causava un dany evident sobre l'empresa; ara, s'han trobat casos on el delinqüent adopta una posició “altruista” envers la companyia (Cleff, T, *et al.*, 2013).

econòmic s'eleva considerablement (Kornhauser, 1978; Schneider, 2008, citat a Cleff, T. et al. 2003).

En el *white collar crime*, sobretot dins la seva vessant més corporativa, la cultura també és una de les principals culpables d'aquesta reproducció (Schoepfer, et al. 2007). Tot i així, la teoria de l'anomia assumeix que la cultura és constant i que tothom busca l'èxit monetari; però la investigació suggereix que la cultura corporativa o d'empresa influeix sobre el comportament i, a més, varia a través de les organitzacions (Vaughan, 1996 citat a Schoepfer, et al. 2007).

Per altra banda, la teoria general de la strain de Agnew adopta una versió més actual de les idees de Merton; individualitza les causes de la frustració. En aquest cas, afegeix l'eliminació d'estímul positius i la nova presència de factors negatius o nocius a la frustració que es sent quan obtenim un efecte indesitjable de la valoració esforç-resultat (Agnew, 1992, citat a Cid, J. i Larrauri, El. 2001). La recerca, però, ens diu que aquestes indicacions només serveixen per predir la delinqüència ocupacional dins l'àmbit del *white collar crime* (Langton i Leeper, 2007). Com s'ha comentat anteriorment, la principal motivació dels *white collar offenders* és la financera (Coleman, 1995); per tant, la pressió anòmica que pateixen estarà relacionada amb aquest concepte. Segons Langton i Leeper (2007) sí que existeix evidència de que la pressió provoca l'aparició d'emocions negatives però aquestes són diferents entre delinqüents convencionals i de coll blanc.

2.2.3. Factors de personalitat

La relació entre la personalitat i la delinqüència de coll blanc és especialment interessant ja que se'n sap poc sobre la relació d'aquests dos factors (Johnson, Leeper i Van Voorhis, 2010). Des del punt de vista més teòric, Cleff *et al* (2003) fa referència a un grup de factors individuals influents a l'hora de cometre un delictu econòmic. En primer lloc, estableix que l'estructura personal i l'estat emocional en el que es troba una persona actuen com a factors de risc davant les conductes delictives; en segon lloc, i relacionant-ho amb les possibles oportunitats il·lícites, l'autor destaca la percepció subjectiva de les situacions potencialment oportunes.

La vessant més pràctica ha permès detectar diferències de personalitat, també, entre els delinqüents convencionals i els white collars offenders (Benson i Moore, 1992). Mentre que els primers acostumen a mostrar nivells baixos d'autocontrol (Gottfredson i Hirschi, 1990) existeix evidència significativa que relacionen el desig de control o la necessitat de tenir-ho tot controlat amb el crim econòmic (Leeper, Lyn., i Simpson, 2005). A més, també presenten un nivell més alt de neuroticisme en comparació amb la resta de població delinqüent (Johnson, S., et al, 2010). Segurament, aquestes distincions són degudes a les diferències entre els perfils criminals: la delinqüència econòmica comença a aparèixer entre els 20 i 30 anys; en canvi, la delinqüència convencional acostuma a ser més prematura (Bernard, Snipes i Vold, 1998). I, tal com apunta Eysenck (1983), els delinqüents adults tenen un nivell més alt dins la dimensió neuròtica²³, mentre que en el joves té més importància l'extraversió²⁴.

2.3. EVOLUCIÓ CRONOLÒGICA DE LA POLÍTICA CRIMINAL I EL MODEL DE REINSERCIÓ

Per tal de valorar la situació actual de la delinqüència econòmica en termes de reinserció, s'ha considerat pertinent la realització d'un apartat on s'indiqui l'evolució cronològica de la política criminal que ha derivat amb el model de reinserció contemporani.

²³ Es descriu el neuroticisme com “una dimensió de la sensibilitat del sistema límbic als estímuls externs. Per tant, els individus amb una puntuació més alta de neuroticisme seran més propensos a experimentar activació autonòmica, pertorbació i agitació davant experiències estressants, així com percebre la vida més estressant, tenir menys benestar psicològic i afrontar les situacions de manera més ineficient. Aquesta dimensió permet discriminar entre individus amb comportaments delictius dels que no en presenten” (Guarino i Roger, 2005).

²⁴ L'extraversió té dos eixos centrals: les relacions interpersonals, basades en la dominació sobre els altres, i la impulsivitat.

La primera concepció de la rehabilitació a Europa va néixer des del raonament que una vegada l'infractor ha complert condemna, qualsevol registre d'emprisonament hauria de ser eliminat per a que aquest pogués començar de nou i disposar de totes les oportunitats possibles i els privilegis d'un ciutadà [...] (Carlen, 2015)

Anteriorment, durant les dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial, es va establir un corrent associat a l'Estat del Benestar anomenat welfarisme penal²⁵ a Europa. Es van començar a plantejar noves tendències polítiques que permetessin superar la crisi provocada pel conflicte bèl·lic i fossin alternatives al model liberal (Garland, 1985). Aquest nou model convertia els països en estats socials on els poders públics no només es limitarien al "laissez faire"²⁶ sinó que també intervindrien en la societat i en l'economia per aconseguir el progrés.

“El Estado social, por tanto, pretende limitar las diferencias sociales entre los individuos y los grupos que éstos integran, para alcanzar la paz social, para conseguir la coexistencia en armonía y libertad de los ciudadanos integrantes de la Sociedad civil. [...] Por ello se considera necesaria su intervención en los campos de la economía, de la educación, de la sanidad, de la asistencia social, de la cultura, etc.” (Jiménez, 2009)

No només des d'Estats Units sinó que els països que fins aquell moment havien sigut bandera del model liberal²⁷ a Europa també van optar per l'aplicació d'una nova tendència, l'Estat del Benestar (Olivas, 2010).

Els principis bàsics del welfarisme penal es dividien principalment en tres eixos: la participació dels poders públics, la protecció de l'Estat envers els ciutadans i l'aplicació de la lògica de la cohesió social a l'hora de definir les polítiques públiques (en el cas de les polítiques criminals, s'inclouïa el delinqüent a la societat). Darrere d'aquest model, doncs, les polítiques criminals desenvolupades adoptaven

²⁵ El model del welfarisme penal té els seus orígens abans de la Segona Guerra Mundial. Aquest moviment està vinculat a la transició de l'estat liberal a l'estat social, a finals del s. XIX (Garland, 1985).

²⁶ “Deixar fer”

²⁷ Països Nòrdics i resta d'Europa.

una dimensió prosocial, tant en la seva vessant més preventiva com en la reactiva (Downes, i Hansen, 2005). Des de la intervenció, es pretenia reaccionar tan bon punt s'hagués comès el delictes, des de l'assistència, aplicant una justícia penal caracteritzada per polítiques que anessin dirigides a la inserció social²⁸. El màxim d'aquestes polítiques era la rehabilitació i la resocialització a partir del tractament, ja fos psicològic, per addicció a drogues o a partir d'una formació acadèmica. El càstig havia de servir com un instrument per a que la persona no tornés a delinquir en el futur, a través de la intervenció orientada a confrontar les necessitats específiques del penat; la retribució, pretesa tradicionalment per la pena, quedava en un segon pla i algunes garanties pròpies del dret penal clàssic (com per exemple, la igualtat pel fet comès) es van difuminar (Garland, 1985). La comunitat científica estava absolutament convençuda d'aquest nou model i la política confiava en les seves accions (Downes, i Hansen, 2005).

A partir dels anys 70, però, el welfarisme penal va entrar en crisi, pocs anys després que s'implementés el model. Des del mateix sector més liberal, es va començar a criticar la idoneïtat per prevenir la delinqüència del nou model; els propis experts van ser els encarregats de debatre les idees plantejades i la seva falta d'efectivitat (Martinson, 1974). També es va criticar la falta de justícia per part del nou model adoptat; es destacava la inseguretat, la disparitat i la falta de proporcionalitat que generava (Von Hirschi, 1976). Les noves propostes es construïen a partir del retribucionisme, sempre basant-se en el principi de proporcionalitat.

Per altra banda, des del sector més conservador també es van rebre crítiques basades en el risc i el control que tenia l'estat sobre els penats. Els atacs es fonamentaven en la idea que l'increment de la delinqüència era causat per l'escassa severitat del sistema penal. A més, es reivindicava la substitució de les condemnes indeterminades per les condemnes mínimes determinades per la llei, que reduïen la possibilitat d'aplicar penes alternatives (Tonry i Farrington, 1996).

²⁸ Un exemple d'aquestes polítiques és la implementació de la sanció de probation orientada a aconseguir la vinculació social de la persona.

Per últim, un tercer factor que va desencadenar amb la crisi del welfarisme penal va ser el gran augmenta de la delinqüència que es va produir als Estats Units i a Gran Bretanya durant els anys 60 del segle passat²⁹.

La nova tendència seguiria unes línies d'intervenció totalment diferents al que s'havia vist en l'anterior model, la justícia penal adoptaria una visió més expressiva i les polítiques criminals es tornarien l'expressió de l'ira i el ressentiment que provocava el delicte (Garland, 2005). Així doncs, la funció primordial ja no seria la reinserció i la cohesió social sinó que la retribució (el càstig) i la venjança començarien a guanyar terreny. La inocuïtzació del delinqüent es convertia en la finalitat primordial i la política criminal cada vegada més estaria guiada per la por.

Dins d'aquest procés de canvi, els experts perdrien la major part del poder que els permetia definir les polítiques criminals i aquestes estarien cada vegada més polititzades: ara els protagonistes són els polítics i les decisions preses estaran altament influenciades pels interessos electorals. Mentre que l'anterior model, el welfarisme penal, es caracteritzava per tenir polítiques públiques de reacció i prevenció, les noves tendències derivarien aquestes responsabilitats al sector privat; es pretenia transformar la comunitat "correctora" en comunitats de "control", posant èmfasi sobre les supervisions intenses, els test de drogues, controls telemàtics i arrestos de cap de setmana (Applegate, Cullen i Wright, 1996).

A partir de la dècada dels 90, però, van sorgir una sèrie de meta-anàlisis que criticaven el treball de Martinson. A partir de treballs com el de Sherman (1997) "What Works, what doesn't, what promising", es va reafirmar el model ideal rehabilitador, obtenint evidències que els programes realitzats a la comunitat són més efectius que els realitzats a presó. Les penes comunitàries més severes i incapacitadores (penes combinades amb supervisió, control electrònic i treballs en benefici a la comunitat) i la justícia restauradora van agafar pes a l'hora de plantar

²⁹ Tot i això, la crisi no només va afectar el sistema penal sinó que es va produir una forta reforma i canvi de rumb en la direcció política de l'estat del benestar.

cara com alternatives al sistema penal tradicional i fer partícip a la víctima en la solució reparadora.³⁰

No obstant, com es veurà a continuació, les reformes i pràctiques dels últims anys a nivell nacional s'orienten en la direcció equivocada (Diez Ripollés, 2006)

2.3.1. Reinserció a Espanya

La teoria ens indica que, per elaborar un pla de reinserció eficient, s'haurien de seguir tres principis bàsics: humanitat de les penes, proporcionalitat i resocialització (Cuesta, 2008). A Espanya, però, la tendència extensa que es detecta és la d'adoptar mesures legislatives dirigides a renunciar als objectius principals de la reinserció o a fer-los pràcticament impossibles:

“No se renuncia formalmente a los principios, pero se establecen continuamente excepciones coyunturales basadas en la idea de peligrosidad y emergencia aplicada a determinados grupos de sujetos que resultan excluidos de un sistema que, a fuerza de excepciones, deja de ser un sistema garantizador.” (Garcia Arán, 2006)

Des de l'etapa on van sorgir els primers projectes que reafirmaven l'ideal rehabilitador, les tècniques que més s'han utilitzat per evitar la reincidència del delinqüent, segons Redondo Illescas (2000), adopten formes diverses, des d'una perspectiva més punitiva fins a la intervenció més terapèutica.³¹

³⁰ L'auge del moviment what Works, que va ser molt influent a Canadà i Europa a partir dels anys 80, va inspirar els programes de tractament cognitiu-conductuals a presó (Cid i Larrauri, 2005).

³¹ En primer lloc, tot i que no es pot considerar una tècnica terapèutica, està augmentant l'aplicació d'un enduriment del règim de vida dels empresonats; en segon lloc, també s'apliquen programes d'aprenentatge social i condicionament operant on es treballa amb fases de progressió. Seguint uns propòsits semblants, existeixen intervencions cognitiu-conductuals que pretenen millorar les competències socials. Per altra banda, també trobem un seguit de programes que intenten suplir les carències educatives o habilitats que presenten els empresonats, tenint en compte la concepció que la majoria de delinqüents no van seguir un procés educacional productiu. En el cas dels individus que demostren toxicomanies s'han creat unitats o comunitats terapèutiques on se'ls proporciona un

Segons el Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (2011), el model de tractament més efectiu per a la reinserció i rehabilitació dels delinqüents és el model cognitiu-conductual; aquest sistema intenta modificar les emocions, l'estil cognitiu i les conductes dels interns entrenant-los a partir de les competències necessàries que els permetran portar una vida social més adaptada.

Actualment, no existeix literatura suficient a nivell nacional que permeti establir una possible intervenció sobre els *white collar offenders*, si mes no, efectiva. Tot i no està definida, però, la possible rehabilitació d'aquests individus hauria de seguir els mateixos principis destacats anteriorment, així com el principi d'individualització que regeix els tractaments de la delinqüència convencional. Aquest criteri es podria seguir sempre i quan la delinqüència de coll blanc fos ocupacional, però que passaria quan es tracta d'un delictes corporatiu? Aquesta és una de les preguntes que ha motivat la realització d'aquest treball i que es desenvoluparan a continuació.

Per últim, un tema a tenir en compte és la resposta de la societat envers aquestes conductes. La política i el populisme punitiu han estat factors claus en l'evolució i el desenvolupament del model de reinserció actual; per tant, la rellevància d'aquests ítems és patent. Durant molts anys ha existit la creença que les persones no mostraven interès en la intervenció sobre el *white collar crime* (Schoepfer, Carmichael i Leeper, 2007). Però això ha canviat. Sobretot en algunes ciutats desenvolupades d'Estats Units i Austràlia, s'ha demostrat empíricament que la persecució i la intolerància cap aquest sector ha augmentat considerablement (Braithwaite, *et al.* 1987); a Espanya, també (Varona, 2009).

Com s'ha pogut comprovar, la situació del *white collar crime* no és gens favorable³². Sembla ser que el fet que el perfil d'un delinqüent de coll blanc sigui diferent al delinqüent convencional encara provoca un odi més gran sobre aquest col·lectiu, disminuït encara més les possibilitats d'apostar per una intervenció

tractament simultani al compliment de la pena. Un altre tipus de programes, des d'un punt de vista més clínic, intenta tractar problemes emocionals a través de teràpies psicològiques no conductuals.

³² Veure apartat anterior

efectiva. Tal i com apunta Díez Ripollés (2011), la societat espanyola és excloent , és a dir, que segueix una estratègia d'intervenció on s'intenta posar les coses més difícils als individus per a que aquests tornin a delinquir. En altres paraules, es busca la incapacitació dels delinqüents.

“Las soluciones penales que no implican privación de libertad, son frecuentemente calificadas como de “impunidad”, lo que suele ocurrir con la suspensión de la pena o las medidas educativas [...]. En suma, parece que sólo la cárcel es punición auténtica.” (Garcia Arán, 2006).

Castigar és un propòsit totalment legítim del sistema de justícia criminal però no es pot caure en l'error de pensar que la rehabilitació no suposa en certa manera, també, un càstig (Cullen i Gilbert, 1989).

3. DETECCIÓ DE DIFICULTATS EN L'INTERVENCIÓ DEL WHITE COLLAR CRIME

Vist i valorat l'actual model de reinserció dels delinqüents i el panorama sobre les causes del *white collar crime*, no és una sorpresa l'existència d'escassa literatura que es centri en la reinserció d'un individu que ha comès un delicte de coll blanc; sense recerca és difícil establir un marc d'intervenció, prevenció o control del fenomen (Simpson, 2010). A més, com s'ha comentat anteriorment, les diferències entre un *white collar offender* i un delinqüent convencional no faciliten l'aplicació efectiva dels programes de rehabilitació ja existents.

El model de reinserció definit i els programes d'intervenció plantejats busquen cobrir les necessitats que presenta un delinqüent comú; el ventall és ampli, i es pot actuar sobre l'educació, el treball o la recerca de feina, els valors socials, els vincles familiars, altres cercles propers com les relacions amb les amistats, per destacar els àmbits més rellevants, entre altres. Les necessitats que s'hi acostumen a treballar, doncs, no concorden amb els dèficits presentats pels delinqüents econòmics; normalment, aquests últims no solen tenir una situació de precarietat sociolaboral ni manca d'habilitats socials (Gilbert, Ivancevich i Konopaske, 2008).

Aquestes diferències no només comporten problemes d'intervenció sinó que entendre la casuística de la delinqüència econòmica també suposa un obstacle. Tot i que s'ha intentat establir una aproximació, no existeix una teoria específica que convenci a tota la comunitat científica; es poden trobar posicions contràries que tenen una base teòrica treballada ambdues que provoquen un conflicte major a l'hora de decantar-se cap a un raonament o cap a un altre.

Un altre entrebanc derivat del perfil que caracteritza els delinqüents de coll blanc és la distinció entre les dues formes de delinqüència econòmica definides per Clinnard i Quinney (1994). Quan la delinqüència és ocupacional, la responsabilitat recau sobre la persona física, per tant, un possible programa de reinserció seguint la metodologia existent es podria dur a terme. En canvi, quan la delinqüència és corporativa, l'autoria no està tan definida; si la pròpia empresa actua com a persona jurídica la intervenció serà totalment diferent al model de rehabilitació actual.

Indistintament de la tipologia, un afegit a tenir en compte és la protecció i el poder dels quals acostumen a gaudir els delinqüents econòmics. El perfil criminal d'un delinqüent de coll blanc rep més empatia per part de les autoritats que els delinqüents convencionals (Gilbert, *et al.* 2008); a més, la detecció primària és complicada, ja que l'alt status social permet als individus abusar de la seva posició privilegiada trencant la confiança amb la societat impunement (Clement, 2006). Cal indicar, també, que els recursos jurídics dels que pot gaudir un *white collar offender* acostumen a ser millors, i l'assessorament tècnic els permet esquivar la justícia. Totes aquestes variables fan encara més difícil la seva detecció, així com, evidentment, la seva posterior intervenció.

Per últim, un altra punt que s'ha de tenir en compte és el caràcter de la societat i el poder del populisme punitiu. Com s'ha anunciat anteriorment, la població cada vegada està més interessada en la persecució d'aquests delictes i en el càstig que en la seva possible reinserció (Braithwaite, *et al.* 1987).

4. PROTOCOLS D'INTERVENCIÓ I DISCUSSIÓ

A partir de la detecció de dificultats que presenta la intervenció sobre la delinqüència econòmica, es presenten les principals línies de debat que generen els models i les pràctiques existents. Aquestes línies són les següents: la retribució, l'aplicació del model de reinserció actual, algunes mesures relacionades amb la justícia restaurativa, la relació entre personalitat i *white collar offender* i el paper que pot jugar l'empresa en aquesta problemàtica.

4.1. RETRIBUCIÓ

Un enfocament “restaurador” de la delinqüència i el conflicte s’ha proposat en diverses jurisdiccions del dret, en diferents contextos legals, ja siguin civils o penals, amb una única excepció: els delictes de coll blanc, que es discuteixen en un vocabulari casi exclusivament retributiu (Beaty, 2008).

Els estudis empírics més contemporanis sobre punitivisme i *white collar crime* només deixen clar que algunes formes de càstig són més efectives davant la delinqüència econòmica que no imposar cap tipus de retribució (Paternoster, Piquero i Pogarsky, 2004). Altres càstigs, com la multa o treballs en benefici a la comunitat, també han resultat efectius per evitar la reincidència del delinqüent econòmic però no es consideren penes justes i tampoc semblen suficientment convincents en termes de prevenció del delicte (Pogdor, 2007). Si la finalitat de les penes és protegir la societat i evitar la reincidència dels individus (Garrido., *et al.* 2006) el plantejament retribucionista, doncs, és el més eficaç? Per poder analitzar millor aquest model, es presenta un cas on un representant del poder penitenciari demana una rebaixa de la pena d'un *white collar offender*.

És el cas que presenta el que va ser fiscal el cap de Catalunya, José María Mena (2014), on el Secretari d'Institucions Penitenciàries Ángel Yuste es refereix al condemnat Jaume Matas³³ amb les següents paraules:

³³ Jaume Matas va ser president del PP balear i president del Govern balear. Ha estat processat per 12 delictes comesos durant aquesta etapa, entre ells prevaricació, malversació de caudals, apropiació

Si el condenado disfruta de una familia normalizada, es de buena conducta y tiene un supuesto Trabajo como Autónomo en su propia casa, está socialmente insertado. Ya no necesita el correctivo de la pena privativa de libertad. Puede cumplir en su casa lo que le queda de pena.

Des d'aquest punt de vista, la presó només seria per aquelles persones que no mostren els mínims educacionals contemporanis o no estan vinculats socialment a la població, establint més diferències entre el perfil de delinqüent convencional i el *white collar offender*. Una vegada més, aquell que actua des del privilegi que li comporta el seu poder, estaria protegit pel propi sistema i, així, evitaria retribucions que qualsevol altre delinqüent amb un status menor obtindria (Grabosky i Shover, 2010).

Aquesta posició per la qual el delinqüent econòmic no necessitaria rehabilitació es pot sotmetre a crítica. Segons l'article 25.2 de la Constitució Espanyola, totes les penes privatives de llibertat han d'estar orientades cap a la reeducació i la reinserció social. L'educació, però, no es pot entendre des de la dimensió més bàsica, sinó que s'ha de desenvolupar des d'aquelles vessants més socials: tractar els valors, l'empatia, la responsabilitat, entre altres. La mateixa Constitució, en el seu article 27.2, defineix el concepte a partir del desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertat fonamentals. Seguint aquestes directrius, doncs, es pot interpretar que els delinqüents econòmics també necessiten la reeducació que implica una pena privativa de llibertat tal i com està definida a la Constitució.

Quan es produeix un escàndol, la relació entre l'individu o individus implicats i la societat també es veu ressentida, tal i com es produiria amb un delinqüent de carrer; en el cas de la delinqüència econòmica, a més, la fe i la confiança pateix un deteriorament més alarmant (Gilbert., *et al*, 2008). Per part de les corporacions i les empreses, tampoc es preveu un respecte cap a la societat, i els components de la comunitat encara veuen més desigualtat en el procés. Seguint aquesta interpretació,

indeguda, falsedat documental, tràfic d'influències, blanqueig de capitals, delictes fiscal i delictes electorals.

es poden extreure idees que ressaltin la necessitat d'establir algun tipus d'intervenció correccional que ajudi a recuperar els valors de respecte i educació.

Per altra banda, un altre punt de debat que sorgeix del cas exposat es pot relacionar amb la teoria sobre els grups íntims de Grabosky i Shover (2010). Les organitzacions i els grups d'interès que envolten el delinqüent acostumen a ser els mateixos en el moment del delictes i a posteriori; per això, un ambient considerat normalitzat o una feina estable (el retorn al grup) també pot suposar un pronòstic negatiu de reeducació i reinserció a la societat "normal" (Mena, J. 2014).

També cal destacar que dins dels discursos retribucionistes es detecta un excés d'emocionalitat que permet al interlocutor crear un sentiment encara més negatiu sobre els delinqüents de coll blanc. Com s'ha comentat anteriorment, el poder del populisme punitiu pot influir de forma brutal en el punitivisme d'un país, i més en una societat excloent com l'espanyola (Díez Ripollés, 2011). Segons Mena, J. (2014) s'utilitza el debat sobre la reeducació i la reinserció social per evitar el càstig més punitiu que haurien de rebre els *white collar offenders*. No obstant, no ens podem oblidar que el càstig del delinqüent pot afirmar el valor i la dignitat de la víctima, però la retribució per si sola poques vegades ofereix la teràpia i rehabilitació necessària (Beatty, 2008).

La retribució, doncs, seria una eina efectiva per combatre la delinqüència econòmica si s'utilitza des dels propòsits inicials que té el càstig: retribució i prevenció (Ford, 2008). Tot i això, per aconseguir un efecte rehabilitador, s'hauria d'aplicar algun tipus de tractament o intervenció que permetés a l'individu imputat recuperar la relació i la confiança amb la societat. En el cas d'Espanya, l'opinió pública s'utilitza en excés i la publicitat dels casos detectats influeix en la decisió punitiva; és inevitable que es produeixi aquest efecte però, des del punt de vista d'aquesta revisió, es creu convenient tornar a remarcar que s'utilitza l'emotivitat per promocionar el càstig, deixant de banda totalment el que hauria de ser una finalitat essencial de la pena, com es la rehabilitació.

La idea d'aplicar un programa durant o després de l'internament del delinqüent (retribució) és compatible o s'acosta a una possible solució davant el *white collar crime*. A continuació, es presenta la possibilitat d'aplicar el model de reinserció actual, amb totes les variants i dimensions possibles en temes de rehabilitació, sobre aquest col·lectiu.

4.2. APLICACIÓ DEL MODEL DE REINSERCIÓ ACTUAL

Un procés de reinserció serà complet quan cobreixi totes les necessitats que presenta el penat. Haurà de tenir solvència econòmica i un habitatge estable, disposar d'una xarxa de suport social, s'haurà de capacitar laboralment i haurà de disposar dels coneixements necessaris per poder exigir els drets i els deures dels ciutadans (Departament de Justícia, 2014).

L'actual model de reinserció està preparat per cobrir les necessitats que presenta un delinqüent convencional. Seguint el sentit estricte de les necessitats que pretén cobrir un procés de reinserció, el model actual no seria efectiu per aplicar sobre els delinqüents econòmics. Per poder debatre aquesta tesi, s'aprofundirà una mica més en la problemàtica que generen aquests individus.

Com s'ha comentat, el perfil del delinqüent econòmic revela dos indicadors "d'èxit" que els distingeixen de la majoria d'individus que han comès un il·lícit penal: l'educació i l'estabilitat laboral (Morón, 2014). En primer lloc, el nivell educatiu dels *white collar crime* és més elevat; el 80% com a mínim ha completat els seus estudis secundaris. En segon lloc, mentre que el 57% dels delinqüents comuns no tenen feina, només el 6% dels delinqüents econòmics es troben en situació d'atur (Benson i Simpson, 2009). Tot i això, els *white collar offenders* que entren en contacte amb el sistema penal tenen un perfil on no destaca una elevada formació i el seu status social és mig; és important, però, no oblidar el fet que molts dels estudis que valoren el *white collar crime* no tenen en compte aquells casos on l'infractor ha pogut eludir la justícia (Morón, 2014).

Per tant, es torna a confirmar la idea que els dèficits que presenten els *white collar offenders* són totalment diferents a els de la delinqüència comuna. Tot i això,

s'avaluaran els programes actuals de rehabilitació i reinserció per tal de veure si es pot encabir un delinqüent econòmic en alguna de les estratègies actuals³⁴.

En primer lloc, es valoraran els programes basats en el condicionament operant o instrumental. Per una banda, existeixen programes de teràpia conductual que tracten l'aprenentatge del comportament delictiu; aquest model teòric analitza el comportament de les persones en relació funcional amb els contextos físics i socials en els quals es produeix la conducta delictiva. És a dir, estudia la influència que tenen aquests contextos sobre l'aparició, el manteniment i el canvi de la conducta humana (Redondo Illescas, 2000). L'aprenentatge i la influència de la cultura o el context són ítems que s'han valorat dins de les causes de la delinqüència econòmica; per això sembla que aquest tipus de programes podrien servir per intervenir sobre els delinqüents de coll blanc. No obstant, l'aplicació d'aquests programes, probablement, requeriria una reestructuració de la intervenció per adequar-se a les necessitats específiques que genera el *white collar crime*. Per exemple, un programa d'economia de fitxes³⁵ sembla un sistema massa senzill per aplicar sobre la complexitat d'un delinqüent de coll blanc. Per altra banda, seguint amb les intervencions basades en el condicionament operant, també es poden trobar programes ambientals de contingència, la principal aportació dels quals consisteix en entendre el paper prioritari que té la imitació de models en l'aparició i el manteniment del comportament delictiu (Redondo Illescas, 2000).

Aquests dos programes han estat valorats positivament ja que tracten problemàtiques que es podrien ajustar a les mancances d'un *white collar offender*;

³⁴ Donat per fet que els delinqüents de coll blanc no acostumen a presentar patologies diagnosticades o algun tipus d'addicció que hagués generat amb el comportament delictiu corresponent (Simpson, S., i Weisburd, D. 2009), s'eliminen del debat aquells programes amb una finalitat clínica terapèutica. Els cursos i programes que pretenen intervenir sobre les carències educatives tampoc s'analitzaran ja que ha quedat clar que els *white collar offenders* no presenten aquest tipus de necessitats (Sutherland, 1949), o almenys no són la causa de les actituds delictives. Dels descrits anteriorment, doncs, es comentaran els que, segons el meu criteri, podrien tenir algun tipus de cabuda pels delinqüents econòmics.

³⁵ Un programa d'economia de fitxes es basa en un sistema de punts o fitxes que són entregats als usuaris cada vegada que aconsegueixen un èxit conductual.

l'inconvenient principal és que tot el sistema s'adequa a les necessitats d'un delinqüent convencional i, tot i tenir un fonament semblant, la pràctica i la diferència de perfils faran al meu entendre molt difícil l'eficàcia d'aquests programes sobre els delinqüents econòmics.

Un altre tipus de programa a destacar són els que utilitzen una intervenció cognitivo-conductual. Aquestes tècniques són les més utilitzades en l'àmbit penitenciari i pretenen intervenir sobre les competències socials; volen dotar al delinqüent d'aquelles habilitats que li serviran per millorar la interacció amb altres persones, ja sigui en un context familiar, entre amistats o a la feina (Departament de Justícia, 2014). Algunes de les tècniques que s'empren en aquests programes intenten millorar el raonament crític sobre la pròpia conducta, desenvolupar els valors adients, entrenar les habilitats socials i establir un control de les emocions (Fabiano, Garrido i Ross, 1990). Tal i com passava amb les intervencions que s'han descrit en primer lloc, sembla que alguns dels objectius d'aquests programes podrien cobrir les necessitats que presenta un delinqüent econòmic: raonar i valorar la seva conducta o fomentar els valors de la societat per recuperar el vincle amb aquesta són metes aparentment vàlides per aconseguir la reconducció d'aquests delinqüents. Però l'aplicació efectiva no es presenta com una tasca fàcil. El col·lectiu de delinqüents de coll blanc que han entrat en contacte amb la justícia no demostra intencions de voler entendre o canviar el seu raonament crític; de fet, és un perfil que acostuma a al·ludir qualsevol tipus de responsabilitat (Morón, E. 2014). Pel que fa l'aprenentatge de valors, la dificultat que genera torna a ser la mateixa que els anteriors programes: els valors que es treballen no són els que un delinqüent econòmic demanda. A més, també, el perfil torna a provocar més impediments a l'hora d'intervenir que no pas un delinqüent convencional.

Per últim, dins del catàleg de programes existent, es poden trobar intervencions que intenten evitar l'etiqueta de delinqüent allunyant l'individu del sistema de justícia a través de la reparació, la supervisió en la comunitat o la mediació (Redondo Illescas, 2000). No s'han considerat com una opció viable pel fet que l'etiqueta que reben els delinqüents de coll blanc actua com un efecte dissuasori, sempre i quan aquesta no es converteixi en un estigma (Braithwaite i Makkai, 1994). És a dir, en

els casos de delinqüència econòmica es valora positivament l'efecte de l'etiqueta, ja que allunya a l'individu de cometre nous il·lícits.

Una altra opció que tindria la mateixa finalitat seria l'aplicació del tercer grau penitenciari. Aquesta possibilitat, tal i com indica Mena (2014), només comportaria que l'entrada a presó del delinqüent es simplifiqués massivament ja que aquest benefici penitenciari seria atorgat ràpidament a l'individu, que segurament compliria els requisits de bona conducta pels quals es premia als penats. Si es valora que el temps passat a presó és suficient per un delinqüent de coll blanc seria una bona mesura però, tal i com s'ha anat indicant al llarg de la revisió, des del meu punt de vista no es pot considerar una bona intervenció el pas per presó sense mesures específiques més rehabilitadores.

Vist el panorama actual, no s'ha trobat cap programa específic o que es pugui aplicar eficaçment sobre el col·lectiu que forma l'objecte d'estudi. És veritat que la teoria d'algunes intervencions podria arribar a cobrir les necessitats que genera un delinqüent econòmic però caldrien modificacions per tal d'adequar-se al seu perfil. A més, considerant les conclusions de l'apartat anterior, si s'aplica el circuit penal actual els delinqüents de coll blanc amb pena de presó reben poca retribució i de seguida se'ls hi dóna l'opció del tercer grau, moviment que elimina la retribució inicialment imposada, provocant que el pas pel centre penitenciari no compleixi cap tipus de finalitat reinsertadora.

Per tal d'establir futures intervencions o millorar els programes actuals, en el següent apartat es debatran mesures desenvolupades des de la justícia restaurativa i la reparació del dany que causa el delictes econòmic.

4.3. JUSTÍCIA RESTAURATIVA

Fins ara, les mesures i possibles intervencions que s'han comentat pertanyen als àmbits de la justícia retributiva i la justícia rehabilitadora, i no s'han pogut mostrar indicis d'eficàcia sobre els delinqüents de coll blanc. Ens podríem trobar el cas que, tal i com indica Carlen (2015), la rehabilitació més actual no tingué sentit, sobretot

en els casos dels delinqüents en posicions de poder, que suposen una greu amenaça a nivell local i mundial.

Segons Zehr (1997), la justícia restaurativa pretén respondre tres preguntes bàsiques: qui ha patit el dany? Quines són les necessitats de les persones que han patit el dany, és a dir, les víctimes? i qui té l'obligació de satisfer aquestes necessitats? Així doncs, encara que el delicte hagi causat danys a les persones o a les comunitats, aquest tipus d'intervenció parteix de la base que la justícia pot o ha de propiciar la reparació d'aquests danys, donant participació a les parts, tan a la víctima com a l'infractor; la restauració posa èmfasi a quants danys han de ser reparats (Domingo, V. 2010).

Braithwaite (1989) va ser un dels primers autors en senyalar la necessitat d'utilitzar penes públiques que permetessin a l'infractor reintegrar-se a la societat a partir de la vergonya o el penediment. Però si l'estigma que comporta aquesta publicitat de la pena no és compensada amb gestos clars cap a la reinserció del delinqüent a la societat, aquest suposaria l'assumpció d'un comportament delictiu justificat per part de l'individu, que es sentiria exclòs de la població (Cid, J. i Larrauri, E. 2001: 222).

Per aquest motiu, és necessari exposar les diferències entre els sentiments de vergonya reintegradora i estigmatització. Segons Braithwaite i Makkai (1994), es poden distingir els següents supòsits:

Taula 1: Diferències entre vergonya reintegradora i estigmatització

VERGONYA REINTEGRADORA	ESTIGMATITZACIÓ
Desaprovació, mantenint una relació de respecte.	Desaprovació, falta de respecte i humiliació.
Cerimònies per certificar que la desviació ha acabat.	Cerimònies per certificar que la desviació no ha acabat.
Desaprovació sense etiquetar a la persona com a “dolenta” després del procés penal.	Desaprovació etiquetant a la persona com a “dolenta” sempre.
No permetre que la desviació es converteixi en un status o un comportament continuat.	Es permet que la desviació es converteixi en un tret característic de la persona sotmesa al procés de vergonya o penediment.

Font: Makkai, T., & Braithwaite, J. (1994).

Estudis empírics demostren que utilitzar l’averkonyiment sobre les persones que desenvolupen una delinqüència ocupacional, si aquest és positiu i no estigmatitzador, disminueix les probabilitats de tornar a cometre un delicte econòmic (Harris i Murphy. 2007). A nivell corporatiu, és més difícil trobar referències sobre l’efectivitat d’aquesta metodologia; de fet, el status de l’empresa i la superioritat legal que demostren tenir aquest tipus de *white collar offenders* suposa una protecció i un aïllament dels efectes de la vergonya (Gilbert, *et al.* 2008). Per aquest mateix motiu, la literatura ha valorat més la possibilitat d’actuar sobre les perspectives de negoci o les preocupacions financeres per tal de penalitzar els delinqüents de coll blanc (Harry i Murphy. 2007).

Tot i això, Braithwaite i Drahos (2002), a través d’un estudi sobre el comerç internacional de drogues, van demostrar que la vergonya reintegradora sí que és una eina suficient més eficaç per canviar el comportament de les empreses. La majoria d’implicacions que es proposen, però, són en clau preventiva: els autors ressalten la importància dels moviments socials i el *shaming* que duen a terme davant les organitzacions abusadores; només és un dels elements que compona la resposta però el destaquen com l’ítem més rellevant per prevenir i evitar que les coses avancin cap a pitjor.

La teoria de Braithwaite sobre *reintegrative shaming*, doncs, pot ser un principi vàlid per crear un pla d'intervenció sobre els delinqüents de coll blanc, tan des de la vessant corporativa com en l'ocupacional; però s'ha d'anar en compte amb les pràctiques i evitar que la vergonya es converteixi en un estigma.

La visió moral de les penes i el tractament de la delinqüència és una qüestió genèrica que preocupa des del punt d'atrevir-se a detectar les diferències entre els individus delinqüents i els no delinqüents (Waring i Weisburd, 2001) fins a l'aplicació de les noves pràctiques provinents de la justícia restaurativa. Els defensors d'aquestes noves sancions proposen un càstig públic o una vergonya que pugui dissuadir la delinqüència de coll blanc amb eficiència (Kahan i Posner, 1999); però el límit entre estigma i vergonya reintegradora és difús i pot provocar una etiqueta altament perjudicial per la persona delinqüent (Gilbert., *et al*, 2008). La classificació com un criminal de coll blanc pot danyar o destruir la carrera d'aquest delinqüent, la seva posició en la comunitat i el seu futur potencial econòmic (Beatty, K. 2008).

Un punt de debat important és la viabilitat d'aplicació d'aquestes penes a la societat espanyola. Cal plantejar-se si la reparació del dany en aquests casos es podria considerar com a reparació suficient una reparació econòmica la víctima. En el cas que es pogués aplicar, s'haurà de tenir en compte és la dificultat per determinar la víctima; és a dir, la delinqüència econòmica, en moltes ocasions, no deixa clara quina és la víctima dels fets, i això comporta que la reparació del dany sigui abstracte (Gilbert, *et al*, 2008).

Segons Beatty (2008), un dels punts de la justícia restaurativa i el seu potencial per fer camí cap a la curació del delinqüent és escoltar a aquestes persones, les històries de les quals no acostumen a prendre's seriosament. Si es considera que dins de la delinqüència econòmica hi domina la desconexió entre els que van cometre el crim i els que van patir els seus efectes (Friedrichs, D. 2004), les penes comunitàries basades en la teoria de Braithwaite s'han considerat una opció viable. Per tal d'entendre la possible efectivitat d'aquestes penes, s'ha cregut pertinent explicar el cas de Japó. Japó és un país, segons Cavadino *et al*. (2005), es pot encabir en el

sistema oriental corporatiu que es defineix en l'estudi³⁶. Crida l'atenció el fet que, com els mateixos autors indiquen, una societat caracteritzada per l'alt punitivisme dels seus ciutadans sigui el país amb la taxa d'empresonament més baixa. Coincidint amb aquestes dades, Bayley (1991, citat a Johnson, D. T. 2007) indica que durant els anys 90 Japó va ser considerat un dels països més segurs d'entre les democràcies desenvolupades en aquells temps. Foote (1992) també va apuntar que el sistema de justícia penal d'aquest país era extraordinàriament eficaç en la lluita contra la delinqüència. En aquest país, la pròpia societat, a través dels seus mecanismes per avergonyir aquells que reproduïen una conducta desviada, són suficients per mantenir una estabilitat dins l'estat.

Si les penes comunitàries basades en el *restorative shaming* de Braithwaite són eficaces en el sistema oriental corporatiu, cal plantejar-se si es podria produir un traspassament d'idees i copiar la fórmula. Segons el meu parer no resulta fàcil importar una metodologia tan diferent a la que es porta veient fins ara en el país. Tot i això, a la societat espanyola podria anar-li bé un nou catàleg de penes comunitàries on s'utilitzessin tècniques d'avergonyiment per tal d'aconseguir la reparació del dany i, en certa manera també, el càstig que es demana. S'hauria d'anar en compte, però, de no caure en l'estigma definit per Braithwaite i Makkai (1994) i evitar que la restauració es convertís en una acció contraproduent tan per la víctima com pel delinqüent.

4.4. RELACIÓ ENTRE PERSONALITAT I WHITE COLLAR OFFENDER

La relació que existeix entre la personalitat d'un individu i la delinqüència econòmica és un tema que no es podrà explotar en la seva plenitud ja que no hi ha suficient investigació empírica com per establir algun tipus d'intervenció rehabilitadora a partir dels factors que se'n destaquen. És a dir, no s'han trobat variables de personalitat que es postulïn com una de les causes del comportament

³⁶ El sistema oriental corporatiu està caracteritzat per una forma de càstig molt inclusiva i es basa en una ideologia penal de rehabilitació i restauració.

delictiu dels delinqüents de coll blanc; no obstant, s'han trobat estudis que valoren algunes indicacions o propensions de personalitat. Per aquest motiu, i per completar el debat que s'està portant a terme, s'ha cregut convenient indicar les principals conclusions i valoracions que n'extreuen les investigacions pertinents.

Tot i que la personalitat ha estat catalogada com una construcció influent dins de l'aprenentatge social (Andrews i Bonta, 1998), els *white collar offenders* presenten unes característiques massa abstractes sobre les quals poder intervenir. Cleff et al (2013) ressalten la importància de l'estat emocional en el que es troben els delinqüents a l'hora de cometre el delicte; també, destaquen l'estructura personal com un dels factors que influeix i potencia l'execució de l'il·lícit penal. Els nivells de neuroticisme que es detecten combinats amb el sentiment de poder i el desig de control esdevenen crucials per entendre l'emocionalitat d'un delinqüent de coll blanc (Schneider, 2008 citat a Cleff, T. et al. 2013). El que cal paltejar-se és si es pot intervenir sobre aquestes dimensions de la persona. Com s'ha comentat anteriorment, el perfil de personalitat dels delinqüents econòmics no acostuma a facilitar la intervenció, ja que no solen acceptar la pena ni les possibles mesures que se'ls hi imposi, basant-se en el fet que ells no presenten les necessitats "típiques" de la delinqüència convencional (Beatty, K. 2008; Simpson, S. 2013). Un estudi de Johnson et al (2010) destaca la importància dels trets de personalitat a l'hora de detectar la reincidència d'aquests delinqüents; per tant, tot i no poder definir-la com una de les causes principals del comportament delictiu, sí que hi ha evidència que els individus que presenten nivells més alts de narcisisme, neuroticisme i hedonisme tenen més tendència a reincidir després d'entrar en contacte amb el sistema penal.

Un altre punt que crea debat, és el control de la conducta. Des de la visió més teòrica, s'ha destacat la diferència entre delinqüència convencional i delinqüència econòmica referent a l'autocontrol. Mentre que la primera presenta nivells d'autocontrol baixos (Gottfredson i Hirschi, 1990), els altres desenvolupen la necessitat de controlar la situació o, encara que no la controlin, pensar-s'ho (Leeper, N., et al. 2005). La recerca, però, ha permès matisar aquestes hipòtesis. Els delinqüents de coll blanc tenen la necessitat de controlar el desig social i mostren nivells alts de consciència una vegada s'ha comès l'acte delictiu, idea que no

concordaria amb un nivell baix d'autocontrol (Blickle, Fassbender, Klein i Schlegel, 2006). Tot i això, a l'hora de desenvolupar la conducta, Marcus (2003) demostra que l'autocontrol que mesura el comportament no només és un indicador de poca escrupolositat, sinó que es relaciona amb les emocions que en aquell moment busca el delinqüent. Per tant, es podria pensar que els delinqüents de coll blanc també es deixen emportar per la situació, perdent el control que els caracteritza.

Per altra banda, quan es parla de consciència social també es pot establir un debat amb diferents punts de vista contrastats. Collins i Schmidt (1993) van realitzar un estudi que comparava les variables psicològiques entre els delinqüents de coll blanc i els treballadors de coll blanc³⁷. Els resultats d'aquesta investigació suggereixen que el factor de la consciència social pot ser la base a la propensió a la delinqüència econòmica. És a dir, les diferències entre els empresaris que delinqueixen i els que no es basen en la inconsciència del dany que provoquen a la societat els seus actes. Anys més tard, en canvi, la investigació duta a terme per Blickle *et al.* (2006) va argumentar empíricament que els criminals econòmics combinen l'alta consciència social amb uns nivells de baixa integritat, juntament amb nivells baixos d'autocontrol i hedonisme alt.

Per tant, com s'ha comentat a l'inici, es pot especular sobre els trets de personalitat més influents però no hi ha cap tendència clara que permeti treballar sobre aquests factors. A partir de les recerques presentades, doncs, es pot marcar la consciència social, l'hedonisme, el control situacional i la integritat com a característiques rellevants per establir futures línies d'investigació.

4.5. IMPLICACIÓ PER PART DE LES EMPRESES

Una de les característiques que més divergeix dels prototips típics de la delinqüència és el fet que els *white collar offenders* actuïn des de la seva posició de

³⁷ Quan es parla d'un treballador de coll blanc s'està fent referència als empresaris que treballen sense cometre cap delicte econòmic; és a dir, les persones que presenten les mateixes característiques laborals que un delinqüent de coll blanc però no delinqueix.

poder que, normalment, ve donada per la seva posició al món laboral. Segons Schoepfer *et al* (2007) tenir una feina estable pot ser un factor de risc dins del món del *white collar crime*. Des del punt de vista de la investigació no es considera un factor de risc ja que si es dóna per fet que un delinqüent de coll blanc utilitza el poder i la seva posició dins la feina per cometre el delicte, és evident que ha de tenir un lloc de treball. Tot i no considerar-se un risc, però, és l'àmbit on es reproduïx el delicte i per aquest motiu és important estudiar la implicació i valorar les accions que es puguin dur a terme.

Des del primer moment s'ha destacat la dificultat d'intervenir quan el delinqüent econòmic actua en nom d'una societat o una empresa; però quan la delinqüència corporativa té una persona física definida com l'autora dels comportaments il·lícits o la delinqüència és ocupacional, s'ha plantejat l'idea d'intervenir des de l'empresa i evitar la intervenció prematura del sistema de justícia penal. Segons Beaty (2008), tot i existir impediments naturals per a l'aplicació d'un enfocament restauratiu a la delinqüència de coll blanc, els delictes corporatius i les mesures restauratives des de la mateixa empresa semblen tenir una afinitat natural.

Tot i la possibilitat d'entrar en un conflicte d'interessos entre l'individu i la pròpia empresa, Nelken (2007) també defensa la idea que el càstig i la regulació dels *white collar offenders* ha de dur-se a terme des de la mateixa indústria o empresa en la qual s'ha realitzat el comportament delictiu. A més, si des del lloc de treball el personal ja està familiaritzat amb sancions avergonyidores com les que s'han presentat en l'apartat anterior, deixant el càstig i les sancions més tradicionals en segon pla, es pot aconseguir un efecte preventiu major que si només es mantinguessin les mesures més retributives (Gilbert, *et al*, 2008).

Les responsabilitats morals de les empreses ha sigut un dels temes més discutits en la literatura ètica empresarial dels últims vint anys (Donaldson i Gini, 1996). La globalització de l'economia, tan a la pràctica com a la teoria, ha fet que moltes empreses comencessin a veure que més enllà de les responsabilitats que té el govern sobre els delinqüents econòmics, ells també tenen responsabilitats socials sobre les quals intervenir (Beaty, 2008). Pel que fa al nostre objecte d'estudi, la intervenció sobre els delinqüents de coll blanc, les indicacions i estudis pertinents a les accions

des de les empreses no realitzen cap aproximació de les possibles mesures que es podrien dur a terme. Normalment, s'actua en clau preventiva i, en el cas que es produeixi alguna reacció, el càstig que es produeix és l'acomiadament (Simpson, 2013).

Una paper que està agafant pes en el món empresarial a l'hora de prevenir delictes és la figura del *Compliance Officer* o director de compliment normatiu. Tot i que la seva figura encara resulta força desconeguda pel context espanyol (Lopez, I. 2014; Antón, L. 2016), s'ha cregut convenient indicar la funcionalitat d'aquest nou professional per tal de valorar si una possible intervenció sobre els delinqüents econòmics des de l'empresa es podria dur a terme a través seu. Una de les raons per les quals s'ha impulsat la seva creació es troba en l'última reforma penal, on s'indica que les corporacions tindran responsabilitat penal dels delictes comesos per aquestes o en el seu nom, però també la tindran els seus representats legals o aquelles persones que hagin pogut cometre'ls perquè qui havia de controlar la seva activitat no ho ha fet (López, I. 2014). Possiblement, doncs, el *Compliance Officer* s'hagi establert perquè les empreses puguin cobrir-se les esquenes davant d'aquesta nova reforma.

Vist des d'aquesta perspectiva, la figura de director de compliment normatiu podria formar part activament d'una possible intervenció sobre la delinqüència econòmica des de l'empresa. Evidentment, les conductes tipificades penalment com a delictes greus haurien de ser tractades directament pel sistema de justícia penal, però aquelles de caràcter més lleu podrien tractar-se des del departament de *compliance* de cada empresa, encara que, més tard, hagués d'actuar el sistema penal. En aquests casos, el *compliance officer* podria presentar-se com una via per agilitzar el procés penal i evitar l'increment de saturació que actualment pateix el sistema. Per altra banda, per les penes més lleus, i basant-se en el principi d'*última ratio*, les empreses podrien proposar mesures de justícia restaurativa per aconseguir la reparació del dany o mediar entre el delinqüent i l'empresa afectada. Aquesta situació, però, s'hauria de valorar i estudiar detingudament, ja que es podria desenvolupar una protecció sobre aquests individus envers la desprotecció dels que cometin els mateixos actes sense valer-se del seu lloc de treball. És a dir, si un particular defrauda una quantitat petita a hisenda li comportaria un contacte amb el sistema

de justícia, per exemple, no tindria l'oportunitat d'accedir a les mesures restauratives que se li plantejarien si hagués defraudat la mateixa quantitat des del lloc de treball.

L'aplicació de mesures intervencionistes sobre els delinqüents de coll blanc, doncs, es veu complicada des de l'empresa. Tot i que les mesures preventives adopten una importància fonamental per combatre el *white collar crime*, la reacció es valora com una activitat complicada.

5. CONCLUSIONS

5.1. Valoració de la discussió

Des del primer moment, ja se sabia que la intervenció sobre la delinqüència econòmica era un fenomen difícil d'establir. En la majoria dels casos, si el delinqüent econòmic arriba a entrar en contacte amb el sistema de justícia penal, se li adjudica una retribució que compta tan com a càstig, com a intervenció rehabilitadora.

No es pot caure en l'error d'intentar fer feliç a tothom i crear un model d'intervenció fent un mix de totes les crítiques que s'han realitzat:

“Els governs freqüentment apliquen un model mixt per poder satisfer tan als partidaris de la retribució argumentant que “empresonarem a tots els delinqüents; la presó funciona” i als partidaris de la rehabilitació dient-los que “ens assegurarem que el càstig infligit no tingui efectes perjudicials permanents en la vida del convicte”, reproduint un panorama absurd i deshonest.” (Carlen, 2015).

Però el que està clar és que no només es pot basar la intervenció en un únic model o itinerari. El circuit de reinserció actual no té cabuda efectiva per un delinqüent de coll blanc, i la retribució sense cap programa que l'acompanyi es queda coixa. Per tant, les línies d'intervenció que s'han valorat més positivament són les referents a la justícia restaurativa i la implicació per part de les empreses.

Pel que fa la primera, es proposa l'aplicació de penes comunitàries basades en el *restorative shaming* de Braithwaite (1987) a Espanya. No només hauria d'existir un sol circuit sinó que s'hauria d'establir un catàleg suficient per cobrir, o almenys estar a l'altura, de la varietat de perfils que presenta la delinqüència econòmica. A partir de l'avaluació de la de l'individu –on el la figura del criminòleg podria tenir un rol clau- es podria realitzar una detecció de necessitats que permetés al sistema crear un recorregut específic per a cada delinqüent.

Per altra banda, també s'ha de remarcar la dificultat d'intervenció sobre la delinqüència corporativa si no s'estableix des del punt de vista més retributiu. Valorant la situació, es considera que, si la pròpia empresa no està involucrada, seria positiu que fos aquesta mateixa la que s'intervingués de forma activa per evitar i sancionar els comportaments referents a la delinqüència econòmica. Tal i com s'ha comentat, un departament encarregat d'aquestes funcions, que creés un canal directe amb el sistema de justícia penal, seria altament beneficiós pel sistema: agilitzaria el procés, augmentaria la protecció i la detecció del problema i es podria evitar l'estigmatització dels delinqüents més lleus (no arribarien a justícia sinó que la sanció estaria imposada per la pròpia empresa).

Per últim, l'anàlisi de les característiques de personalitat dels delinqüents de coll blanc ha mostrat resultats que permeten distingir els seus perfils dels de la delinqüència convencional. La consciència social, el control situacional, l'hedonisme i la integritat són els factors que han resultats més rellevants; tot i això, a l'hora d'elaborar un possible tractament rehabilitador, no s'han considerat aspectes sobre els que intervenir ja que els trets de personalitat no són una de les principals causes de la delinqüència econòmica. Probablement, més que crear un programa específic que intervingui sobre aquests ítems de manera directa, haurien de servir com a guia o aspectes a tenir en compte quan es tracti amb els delinqüents de coll blanc implicats.

5.2. Línies d'investigació futures

De cara a una futura investigació, seria important tenir en compte la viabilitat del model de reinserció mixt que s'ha plantejat. L'elaboració dels diferents recorreguts així com les necessitats que es treballarien en cada un d'ells són aspectes que no

s'han pogut desenvolupar en aquest treball i que denoten un interès criminològic rellevant.

Seguint la mateixa línia, una qüestió que podria servir per realitzar una investigació futura és el fet si la reparació del dany pot completar-se només retornant els diners que se li han extret a la víctima. També es podria plantejar si, realitzant aquest moviment, el delinqüent podria eximir-se de qualsevol altre càstig més retributiu.

Per últim cal mencionar que, tal i com indica Payne (2013), la metodologia més eficaç per a l'estudi de la delinqüència econòmica és l'anàlisi qualitatiu a través d'entrevistes. Per aquest mateix motiu, en el cas de realitzar futures investigacions sobre el *white collar crime*, es marcaria com a prioritari la utilització d'aquesta metodologia.

5.3. Limitacions de la investigació

L'estudi realitzat presenta una sèrie de limitacions que és necessari mencionar. El *white collar crime* és un fenomen difícil de tractar; encara que se n'ha parlat molt, la intervenció rehabilitadora no ha sigut una qüestió d'interès empíric i la recerca actual és força limitada. Pel que fa el marc teòric, la majoria de teories que s'han presentat s'han adaptat a la dimensió del delictes econòmic però no expliquen específicament les causes del *white collar crime*. També cal remarcar el fet que la literatura i, encara més important, els estudis empírics que s'han realitzat sobre la problemàtica, estan basats en el context americà o anglosaxó, i veient la influència que rep la delinqüència per part de la societat, s'han de tenir en compte les possibles limitacions que això comporti. A més, la revisió que s'ha establert ha tingut en compte els models o les línies d'intervenció que han semblat rellevants a criteri de l'investigador, però probablement hi hagi més possibles solucions a valorar que no s'han comentat en aquest escrit.

6. BIBLIOGRAFIA

Andrews, D. A., & Bonta, J. (1998). Classification of treatment: The risk principle, the need principle, the responsivity principle. *The psychology of criminal conduct*, 242-245.

Antón, L. (Dimecres, 2 de març, 2016). El “compliance” penal. *El periódico Catalunya*, 2.

Applegate, B. K. Cullen, F. T., Wright, J. P., & (1996). Control in the community: The limits of reform. *Choosing correctional options that work: Defining the demand and evaluating the supply*, 69-116.

Ball, R., Helmkamp, J., & Townsend, K. (1996). Definitional dilemma: Can and should there be a universal definition of white collar crime. *Morgantown, WV: National White Collar Crime Center*.

Beatty, K. (2008). Retribution, restoration, and white-collar crime. *Dalhousie LJ*, 31, 85.

Benson, M.L., & Moore, E. (1992). Are white-collar and common offenders the same? An empirical and theoretical critique of a recently proposed general theory of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29, 251–272.

Benson, M., Simpson, S. (2009). *White Collar Crime: An Opportunity Perspective*. Criminology and Justice Studies. Taylor & Francis.

Blickle, G., Fassbender, P., Klein, U, I Schlegel, A., (2006). Some personality correlates of business white-collar crime. *Applied Psychology*, 55(2), 220-233.

Braithwaite, J. (1985). White collar crime. *Annual Review of Sociology*, 1-25.

Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Braithwaite, J., & Drahos, P. (2002). Zero tolerance, naming and shaming: Is there a case for it with crimes of the powerful?. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 35(3), 269-288.
- Braithwaite, J. (2006). 'Narrative and Compulsory Compassion'. *Law & Social Inquiry* 31: 425–446.
- Braithwaite, J., Grabosky, P. N., & Wilson, P. R. (1987). The myth of community tolerance toward white-collar crime. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 20(1), 33-44.
- Braithwaite, J. & Makkai, T. (1994). Reintegrative Shaming and Compliance with regulatory standards.. *Criminology*, 32(3), 361-385.
- Bratton, J., Gertz, M., Holtfreter, K., & Van Slyke, S.(2008). Public perceptions of white-collar crime and punishment. *Journal of Criminal Justice*,36 (1), 50-60.
- Carlen, P. (2015). Contra la rehabilitación: en defensa de una justicia restaurativa.*Crítica penal y poder: una publicación del Observatorio del Sistema Penal y los Derechos Humanos*, (9), 91-101.
- Cavadino, M., Cavadino, M., & Dignan, J. (2005). Introducing comparative penology. *Penal systems: A comparative approach: Part 1: About comparative penology*; 3-41. London: Sage.
- Cid, J., & Larrauri, E. (2001). *Teorías criminológicas*. Barcelona: Bosch.
- Cid, J., & Larrauri, E. (2005). Penas alternativas y delincuencia violenta.*Delincuencia violenta: Castigar o prevenir*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Cleff, T., Naderer, G., & Volkert, J. (2013). Motives behind white-collar crime: results of a quantitative and qualitative study in Germany. *Society and Business Review*, 8(2), 145-159.
- Clement, R. W. (2006). Just how unethical is American business? *Business Horizons*, 49(4), 313—327.
- Clinard, M. B., & Quinney, R. (1994). *Criminal behaviour systems: A typology*. Cincinnati (EEUU): Anderson Publishing Co.

Coleman, J. W. (1994). *The Criminal Elite: The Sociology of White Collar Crime*. New York: St. Martin's Press.

Coleman, J. (1995). Motivation and opportunity: Understanding the causes of white-collar crime. In G. Geis, R. Meier, & L. Salinger (Eds.), *White collar crime* (3rd ed., pp. 360–381). New York: Free Press.

Collins, J. M., & Schmidt, F. L. (1993). Personality, integrity, and white collar crime: A construct validity study. *Personnel Psychology*, 46(2), 295-311.

Cuesta, J. L. (2008). ¿Es posible un modelo compartido de reeducación y rensención en el ámbito europeo? *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 10, (9), 1-36.

Cullen, F. T., & Gilbert, K. E. (1989). *Reaffirming rehabilitation*. Anderson Publishing Co. University of California, Santa Barbara.

Departament de Justícia: Generalitat de Catalunya (2011). *Model de rehabilitació a les presons Catalanes..* Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat Disponible en: http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf

Díez Ripollés, J. L. (2006). La evolución del sistema de penas en España: 1975-2003. *Revista electrónica de ciencia penal y criminología*, (8), 7.

Díez Ripollés, J. L., & Gómez-Céspedes, A. (2008). La corrupción urbanística: Estrategias de análisis. *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, (85), 41-69.

Díez Ripollés, J. L. (2011). La dimensión inclusión-exclusión social como guía de la política criminal comparada. *Revista electrónica deficiencia penal y criminología*.

Domingo, V. (2012). Herramientas para la aplicación de la justicia restaurativa: cómo introducir otras prácticas restaurativas además de la mediación penal en España. *Criminología y Justicia*, (4), 105-114.

Donaldson, T. & Gini, A. (1996). *Case studies in business ethics*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- Donet, E. (2013). White collar crime: delitos de cuello blanco. *ReCRIM: Revista de l'Institut Universitari d'Investigació en Criminologia i Ciències Penals de la UV*, (9), 55-60.
- Downes, D., & Hansen, K. (2005). *Welfare and punishment in comparative perspective* (pp. 133-154). Oxford University Press.
- Eysenck, H.J. (1983). Personality, conditioning, and antisocial behavior. In W. Laufer, & J. Day (Eds.), *Personality theory, moral development, and criminal behavior* (pp. 51–81). Lexington, MA: Lexington Books.
- Friedrichs, D. (2004). Enron et al.: Paradigmatic white collar crime cases for the new century. *Critical Criminology*, 12(2), 113-132.
- Foote, D. H. (1992). The benevolent paternalism of Japanese criminal justice. *California Law Review*, 317-390.
- Ford, M. A. (2008). White-collar crime, social harm, and punishment: A critique and modification of the sixth circuit's ruling in *United States v. Davis*. . *John's L. Rev.*, 82, 383.
- Garcia Arán, M. (2006). La ejecución penitenciaria en una sociedad cambiante: hacia un nuevo modelo.. *La ley penal: revista de derecho penal, procesal y penitenciario*, (30), 5-14.
- Garland, D. (1985). *Punishment and Weyare: A History of penal Strategies*. Brookfield, VT: Gower.
- Garrido, V., Redondo, S., i Stangeland, P.(2006). *Principios de criminología (3a ed.)*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Gilbert, J. A. Ivancevich, J. M., i Konopaske, R. (2008). Formally shaming white-collar criminals. *Business Horizons*, 51(5), 401-410.
- Glueck, S., & Glueck, E. T. (1934). *One thousand juvenile delinquents; their treatment by court and clinic*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grabosky, P. N. (1984). Corporate crime in Australia: An agenda for research. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 17(2), 95-107.

- Grabosky, P., i Shover, N. (2010). White-collar crime and the Great Recession. *Criminology & Public Policy*, 9(3), 429-433.
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Guarino, L. R., & Roger, D. (2005). Construcción y validación de la Escala de Sensibilidad Emocional (ESE). Un nuevo enfoque para medir neuroticismo. *Psicothema*, 17(3), 465-470
- Harris, N & Murphy, K. (2007). Shaming, shame and recidivism a test of reintegrative shaming theory in the white-collar crime context. *British Journal of Criminology*, 47(6), 900-917.
- Jiménez, E. B. (2009). Globalización y concepciones del derecho penal. *Estudios penales y criminológicos*, (29), 141-206.
- Johnson, D. T. (2007). Crime and punishment in contemporary Japan. *Crime and Justice*, 36(1), 371-423.
- Johnson, S., Leeper, N., & Van Voorhis, P. (2010). Recidivism among a white-collar sample: Does personality matter?. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 43(1), 156-174.
- Kane, J. L., i Rebovich, D. J. (2002). An eye for an eye in the electronic age: Gauging public attitude toward white collar crime and punishment. *Journal of Economic Crime Management*, 1(2), 1-19.
- Kahan, D. M., & Posner, E. A. (1999). Shaming White-Collar Criminals: A Proposal for Reform of the Federal Sentencing Guidelines*. *The Journal of Law and Economics*, 42(S1), 365-392.
- Kramer, R. C. (1984). Corporate criminality: the development of an idea. *Corporations as criminals*, 13-37.
- Kornhauser, R. R. (1978). *Social sources of delinquency: An appraisal of analytic models*. Chicago: University of Chicago Press.

- Langton, L., & Leeper, N. (2007). Can general strain theory explain white-collar crime? A preliminary investigation of the relationship between strain and select white-collar offenses. *Journal of Criminal Justice*, 35(1), 1-15.
- Leeper, N., Lyn, M., & Simpson, S. (2005). Integrating the desire-for-control and rational choice in a corporate crime context. *Justice Quarterly*, 22(2), 252-280.
- López, I. (13 d'octubre, 2014). El “compliance”, un Nuevo marco para las empresas. *Cinco Dias*. Madrid.
- Marcus, B. (2003). An empirical examination of the construct validity of two alternative self-control measures. *Educational and Psychological Measurement*, 63, 674–706.
- Martinson, R. (1974). What works?-Questions and answers about prison reform. *The public interest*, (35), 22.
- Mena, J. M. (21 de noviembre, 2014). La reinserción de los poderosos. *El país*. [Disponible a: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/11/21/catalunya/1416597831_989748.html].
- Morón E. (2014). El perfil criminológico del delincuente económico. A *La delincuencia económica: prevenir y sancionar* (pp. 29-53). Tirant lo Blanch.
- Murphy, K. (2008). Enforcing tax compliance: to punish or persuade?. *Economic analysis and policy*, 38(1), 113-135.
- Nelken, D. (2007). Comparing criminal justice. *Oxford handbook of criminology*, 3rd edn. Oxford University Press, Oxford, 139-157.
- Olivas, A. (2010). Tendencias del presente penal. La evolución de la política criminal hacia el castigo oblicuo. *Revista Electrónica del Departamento de Filosofía Jurídica de la UNED*. De Cive, 0, 110-130.
- Paternoster, R. Piquero, A. R., & Pogarsky, G., (2004). Modeling change in perceptions about sanction threats: The neglected linkage in deterrence theory. *Journal of Quantitative Criminology*, 20(4), 343—369.
- Podgor, E. S.. (2007). The Challenge of White Collar Sentencing. *The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-)*, 97(3), 731–759.

- Ross, E. A. (1907). *Sin and society: An analysis of latter-day iniquity*. Houghton, Mifflin.
- Redondo-Illescas, S. (2000). Psicología penitenciaria aplicada: los programas de rehabilitación en Europa. *Ponencia en las I Jornadas de Tratamiento Penitenciario (Peñíscola, octubre)*.
- Ross, R., Fabiano, E., y Garrido, V. (1990). El Pensamiento Prosocial. *Delincuencia/Delinquency*, Monográfico n. 1.
- Ruiz, L. (2009). Limitaciones técnicas, jurídicas e ideológicas para el conocimiento y sanción de la criminalidad económica. *Revista de derecho penal y criminología*, (1), 347-394.
- Sanmartin, N. (2010). Sin medios para investigar la delincuencia de cuello blanco. *Cinco Dias [Madrid]*. 17 de Noviembre.
- Schoepfer, A., Carmichael, S., & Leeper N. (2007). Do perceptions of punishment vary between white-collar and street crimes?. *Journal of Criminal Justice*, 35(2), 151-163.
- Schoepfer, A., & Leeper, N. (2006). Exploring white-collar crime and the American dream: A partial test of institutional anomie theory. *Journal of Criminal Justice*, 34(3), 227-235.
- Scott, J. (2000). Rational choice theory. *Understanding contemporary society: Theories of the present*, 129. Sage Publications.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: *University of Chicago Press*.
- Sherman, L. W. (Ed.). (1997). *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising: A report to the United States Congress*. US Dept. of Justice, Office of Justice Programs.
- Simon, D. (2006). *Elite Deviance*. Boston, MA: *Pearson Education, Inc.*
- Simpson, S. (1987). Cycles of illegality: Antitrust violations in corporate America. *Soc. F.*, 65(4), 943-963.

- Simpson, S., & Weisburd, D. (2009). *The criminology of white-collar crime*. New York: Springer.
- Simpson, S. S. (2010). Making sense of white-collar crime: Theory and research. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 8, 481.
- Simpson, S. S. (2013). White-collar crime: A review of recent developments and promising directions for future research. *Annual Review of Sociology*, 39, 309-331.
- Sutherland, E. H. (1940). White-collar criminality. *American sociological review*, 5(1), 1-12.
- Sutherland, E. H.. (1945). Is "White Collar Crime" Crime?. *American Sociological Review*, 10(2), 132–139.
- Sutherland, E. (1949). The problem of white collar crime. *White Collar Crime: the Uncut Version*. New Haven: Yale University Press.
- Theobald, R. (1990). *Corruption, development and underdevelopment*. Durham, NC: Duke University Press.
- Tonry, M., & Farrington, D. P. (1995). Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice*, 19, 1-20. Chicago: University of Chicago Press.
- Van Erp, J., Huisman, W., & Vande, G.. (Eds.). (2015). *The Routledge Handbook of White-collar and Corporate Crime in Europe*. Routledge.
- Varona, G. D.(2009).¿ Somos los españoles punitivos?: actitudes punitivas y reforma (UP Fabra, Ed.). *InDret, Revista para el Análisis del Derecho*, 1.
- Von Hirsch, A. (1976). *Doing Justice. The choice of punishments*. Boston: Northeastern University Press.
- Waring, E., i Weisburd, D. (1995). Specific deterrence in a sample of offenders convicted of white collar crimes. *Criminology*, 33(4), 587-607.
- Zehr, H., Mika, H., & Umbreit, M. (1997). Restorative justice: The concept. *Corrections Today*, 59, 68-71.